

Het verhaal van Nederlands-Indië (en de Molukken).

In deze notitie wordt niet beoogd de een historische of volledige weergave te doen van de geschiedenis, het ontstaan en teloor gaan van het voormalige Nederlands-Indië en de geschiedenis en relatie met de Molukken.

We focussen ons op de huidige doelgroep Indische Nederlanders en Molukkers waarvan de eerste en tweede generatie vergrijsd en langzaam uitsterft. Wat hebben zij nog nodig? Wat kunnen we nog voor hen betekenen? En ook daarin kunnen we geen volledige opsomming geven.

Met name de kwetsbare ouderen met dementie waarbij de persoon terug gaat in de tijd, hebben behoefte aan cultuurspecifieke aandacht en zorg. Dat vraagt kennis van de geschiedenis en de cultuur.

Maar ook kinderen en kleinkinderen, die in de rol van mantelzorger kunnen verkeren, kunnen door collectieve gebeurtenissen zoals oorlog, migratie en verlies en individuele ervaringen gebaat zijn met die cultuurspecifieke aandacht en zorg. Om zo ook hun eigen, soms eveneens traumatische ervaringen bv. bij de overgang naar Nederland of in hun opvoeding te verwerken.

En andere opmerking over de inhoud van deze notitie gaat er over dat we voor de duidelijkheid, voor het onderscheid en het overzicht, bij het onderwerp “Verlieservaringen in het verleden en het heden” hier een scheiding maken tussen de Indische en Molukse doelgroep. Voor deze laatste verwijzen we naar de tweede notitie onder deze rubriek.

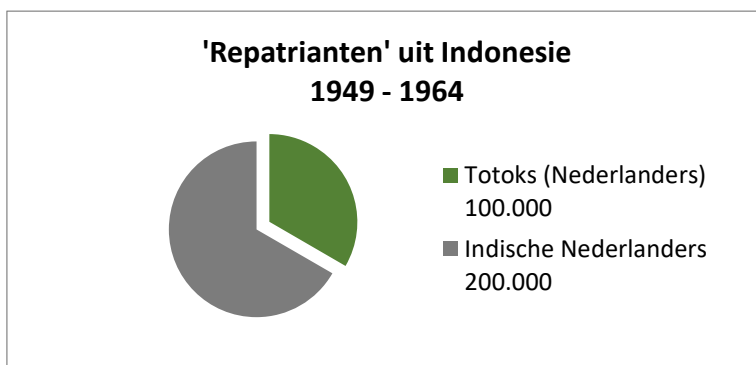
1. Indische Nederlanders en Molukkers, wie zijn het?

Ontstaan van de doelgroep

In het voormalige Nederlands Indië betekende de capitulatie van de Japanse bezetters in 1945 het einde van WO II. Het hierdoor ontstane machtsvacuüm leidde tot een bloedige strijd (de Bersiap). Een deel van de bevolking wilde herstel van het Nederlands Bestuur, een grotere groep was voorstander van een zelfstandige republiek. Die strijd resulteerde in de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië aan de Republiek Indonesia.

Als gevolg daarvan kwam er een grote volksverhuizing op gang: tussen 1949 en 1964 migreerden ruim 300.000 mensen van Indonesië naar Nederland. Ongeveer een derde hiervan was van oorsprong Nederlands (de totoks), twee derde had een Nederlands-Indische afkomst. Die grote groep, Indische Nederlanders genaamd, had nooit eerder een voet op Nederlandse bodem gezet. Maar moest zich nu in het nieuwe “vaderland” vestigen. Gevoelsmatig bleef Nederlands-Indië echter het “moederland”.

Er zijn vele publicaties verschenen waarin verhaald wordt over de ‘geruisloze aanpassing’ van Indische Nederlanders in de Hollandse samenleving. Veelal een ogenschijnlijke aanpassing want binnenshuis bleef men vaak trouw aan de Indische gewoonten en gebruiken. Ook zichtbaar in inrichting van het huis maar vooral het eten. En er leven bij Indische Nederlanders nog veel gevoeligheden over gebeurtenissen en de manier waarop men behandeld werd in deze turbulente periode. Ook nu nog komen die soms in het nieuws.

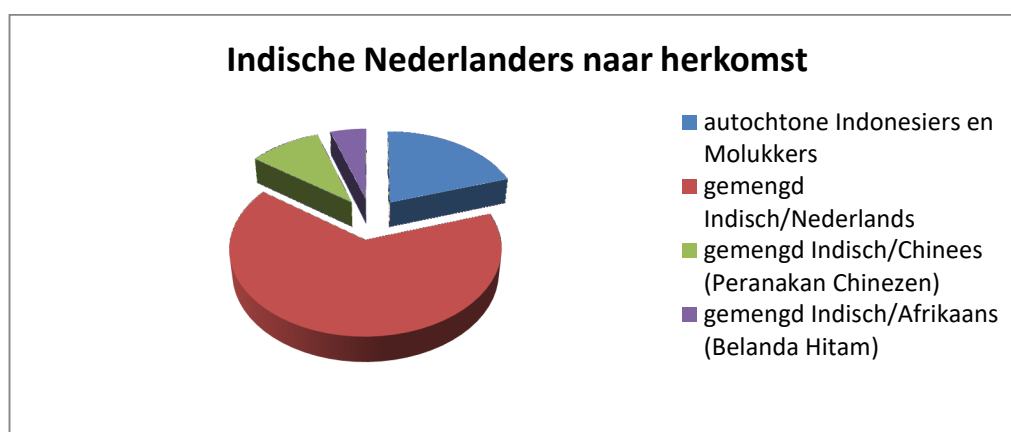
Schema 1

Aard van de doelgroep

Binnen de Nederlandse samenleving vormen de Indische Nederlanders geen homogene groep, maar een groep met een grote diversiteit naar herkomst, cultuur, gewoonten, godsdienstige en sociale achtergronden. Deze diversiteit komt deels door de geografie van een 'eilandenrijk'. Hierdoor kent Indonesië op zich al een veelheid aan culturele verschillen en is het altijd een mengcultuur geweest. Bovendien bestond er gedurende het koloniale bewind een hiërarchie van drie lagen, met een standenmaatschappij als gevolg:

- een bovenlaag van blanken met een Europese afstamming,
- de Indische groep, ontstaan door vermenging van de blanken en de inheemse bevolking,
- de inheemse bevolking van het eilandenrijk, met daarin ook Chinezen, Arabieren, en een veelzijdige import uit andere gebieden in Azië en Afrika.

Illustratief voor deze diversiteit binnen de autochtone bevolkingsgroepen in Indonesië zijn de Molukken, een eilandengroep met sterke dorpsverbanden (Pela), waar meer dan 100 talen en dialecten gesproken worden, die meer verwant zijn aan de Polynesische dan aan de Indonesische talen. De Molukkers zijn om meerdere oorzaken en redenen een aparte hechte groep gebleven binnen de Nederlandse samenleving, hetgeen bijvoorbeeld nog steeds zichtbaar is aan de Molukse wijken in verschillende gemeenten.

Schema 2. NB : Autochtone Indonesiërs en Molukkers worden strikt genomen natuurlijk niet gerekend tot Indische Nederlanders!

2. Sociaal culturele achtergrond

Culturele en sociale diversiteit

De geschetste grote diversiteit is ook duidelijk zichtbaar in verschillen in gewoonten en gebruiken (adat), normen en waarden, sociale omgangsvormen, taal en godsdienst binnen de Indische en Molukse groep. Het meest kenmerkend is dat de Indische en Molukse cultuur beiden een 'Wij'-cultuur zijn, tegenover de westerse 'Ik'-cultuur in Nederland. Hierbij staat de groep centraal en is men als persoon ondergeschikt. Die ondergeschiktheid van het individu aan de gemeenschap ligt meestal vast in leefregels en tradities, rechten en plichten. De tegenkant is dat er in de Wij-cultuur een schaamtecultuur kan ontstaan als men niet met problemen of zwakten naar buiten wil of durft treden.

Zoals al opgemerkt paste men zich na aankomst in Nederland uiterlijk wel aan, maar 'achter de voordeur' bleven veel gebruiken en tradities bewaard. Het (onder)kennen hiervan is essentieel als het gaat om ondersteuning en zorgverlening, bv. in het geval van dementie. Dementie is namelijk een ziekte die bij de eerste en tweede generatie bij het stijgen van de leeftijd toeneemt. Het gaat dan om "de betekenisvolle ervaringen van de oudere die van belang zijn voor een beter inzicht in diens huidige gedrag, teneinde de zorg en bejegening daarop aan te passen". Vaak zijn mantelzorgers (met name kinderen) een belangrijke intermediair bij een nadere kennismaking, omdat zij de beide werelden kennen. Een valkuil bij de kennismaking en het verdere contact zijn bijvoorbeeld onuitgesproken vanzelfsprekendheden, die een potentiële bron van misverstanden kunnen vormen.

Bejegening en omgang

In het algemeen geldt dat nette omgangsvormen in de Indische en Molukse cultuur belangrijk zijn, en dat geldt met name voor de oudere generaties. Dan hebben we het over beleefdheid en aandacht, evenals respectvolle bejegening en bescheidenheid. Een vrijwilliger of zorgverlener moet er altijd alert op zijn dat 'alus' (bescheiden, beleefd) heel hoog staat bij deze mensen. Veel ouderen zullen zich niet snel uiten als er iets is, ze zullen niet snel om hulp vragen en trekken zich eerder terug. Ze hebben snel het gevoel te veel te zijn, willen niemand lastig vallen, zeker niet als ze het idee hebben dat een vrijwilliger of zorgverlener het te druk heeft.

Het is noodzakelijk om hier rekening mee te houden anders kom je nooit tot echt contact en zo nodig bij de hulpvraag.

Aanspreken, alleen met de rechterhand iets geven, niet ongevraagd aanraken bij zorg, bedacht zijn op (alledaagse) dingen die herinneren aan oorlog, kamp, etc. Bijv. in de rij staan bij een buffet kan een trigger zijn voor een negatieve ervaring. In bijlage 1 geven wij ter ondersteuning wat handreikingen in de omgang.

Samenlevingsstructuur

De koloniale hiërarchie op basis van etniciteit manifesteerde zich in een zeer herkenbare standenmaatschappij. Met bovenaan de piramide de groep Nederlands blanken (blanda's) en anderen met een Europese herkomst. En onderaan de inheemse bevolking die veelal leefde in de kampongs. Uiteraard gold dat niet voor de Indonesische adel en vorstenhuizen. Op de Molukken wordt de sociale samenlevingsstructuur binnen en tussen dorpen sterk bepaald door de hechte verwantschapssystemen (pela's). Die werden in Nederland voortgezet omdat men na aankomst vaak in kampen werd ondergebracht en later in eigen wijken. De betrokkenheid op elkaar met de daarbij behorende zorg is heel groot, er is sprake

van zeer intensieve mantelzorg. Men zal primair steun en zorg toekennen in eigen kring. De zorg voor ouders of oudere ooms en tantes gebeurt vanuit de Molukse plicht om voor de ouderen te zorgen. Dit alles brengt een grote sociale controle met zich mee en er is vaak sprake van schuldgevoelens indien niet aan de plichten voldaan kan worden.

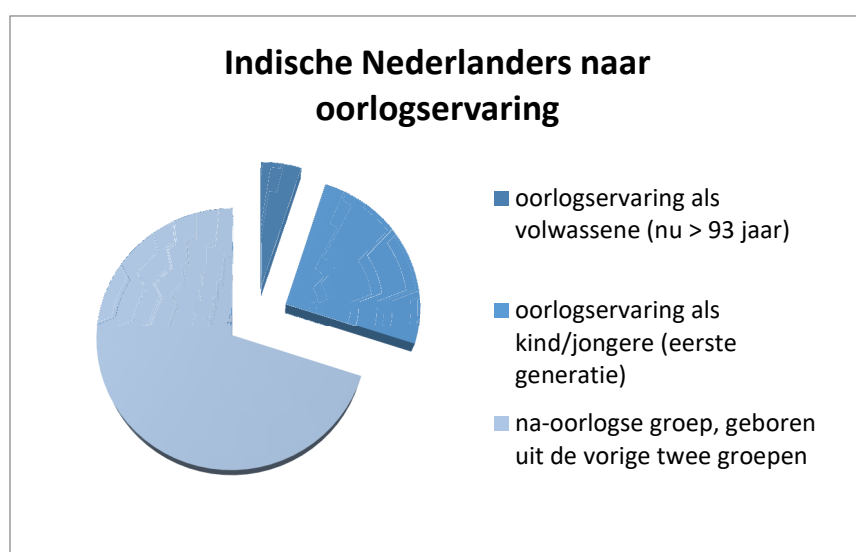
3. Kenmerkende problematiek

Verlieservaringen

Het kenmerk bij uitstek van de doelgroep Indische Nederlanders en Molukkers zijn de vele verlieservaringen waarmee men te maken heeft gehad. Velen kennen het verlies van huis, goederen en inkomsten na het uitbreken van WO II en tijdens en door de Bersiap. Door oorlogsomstandigheden, internering en krijgsgevangenschap verloren zij partners, ouders en familieleden. Na de oorlog was er voor diegenen van de Indische groep, die in Indonesië gerekend werden tot de Europeanen, geen plek meer en zag men zich wederom geconfronteerd met verlies van werk en een toekomst. Een vorm van verlies waar men niet zo direct bij stilstaat maar zeer ingrijpend kan zijn is het verlies van geboortegrond door veelal gedwongen migratie.

Eenmaal in Nederland zagen velen zich geconfronteerd met verlies van status en positie omdat diploma's en werkervaring vaak (terecht of onterecht) niets meer waard bleken te zijn. Maar ook verlies van identiteit, het gevoel van buitenstaander te zijn, anders te zijn, werden voortdurend bevestigd. Velen hadden het gevoel om zich dubbel te moeten bewijzen in deze voor hen andere maatschappij, eigen gemeenschap, werk en school. Er was weinig of geen ruimte om dat buiten de eigen groep te uiten en kon leiden tot gevoelens van respectievelijk onmacht, frustratie, boosheid, verdriet en meer.

Nederland had weinig aandacht voor hun verhaal, men was bezig met het verwerken van de eigen oorlogservaringen en de opbouw van het na-oorlogs vaderland. Het is niet moeilijk te bedenken dat in deze context van verlies en rouw een slechte verwerking ervan kan leiden tot trauma's. Ondanks de vreselijke ervaringen verstond de Indische doelgroep de kunst om zich aan te passen, zo niet te assimileren binnen de Nederlandse maatschappij. Dit kwam hen zeker niet alleen maar ten goede.

Schema 3

Verlieservaringen in het verleden en het heden

Voor de duidelijkheid en het overzicht maken we hier een scheiding tussen de Indische en Molukse doelgroep. Er zijn vele overeenkomsten maar nog meer verschillen als het gaat om historie, ervaringen, cultuur, herinneringen, verlies etc. Deze zijn van invloed op het huidige leven, de eventuele problemen en dus ook de benadering. Voor de Molukse doelgroep verwijzen we naar de tweede notitie onder deze rubriek (nog in de maak).

De Indische ouderen die men nu veelal in de zorg tegenkomt waren ten tijde van de Japane bezetting veelal jonger dan 20. De gemiddelde leeftijd van deze 2e groep is nu 85 jaar. Voor de impact die de oorlog op iemand heeft gehad, maakt het uit of hij de ingrijpende ervaring beleefde als puber, als schoolgaand kind, of dat hij nog een kleuter of baby was. NB: er kan hier sprake zijn van 'jong verlies'; verlies waarbij nog geen taal is om dit verlies te duiden maar de ervaring wel opgeslagen is.

Voor de naoorlogse groep was er de ervaring van de Bersiaptijd en de repatriëring naar Nederland. Met name de koele ontvangst in Nederland heeft bij velen diepe sporen nagelaten. (http://www.contractpensions.nl/Djangan_Loepah/HISTORIE.html) Het actuele nieuws laat zien, dat er onder de oppervlakte nog veel onverwerkte emoties sluimeren.

Mettertijd zagen en zien steeds meer Indische ouderen zich met nieuwe ingrijpende verliezen geconfronteerd. Dat betreft bv. na een leven lang samenzijn het verlies van de eventuele partner door overlijden of in het geval van dementie: 'een levend verlies'. Door toenemende fysieke klachten kunnen zij te maken krijgen met beperkingen op meerdere levensgebieden, een verlies van regie en autonomie.

Door toenemende beperkingen en omstandigheden uiteindelijk niet langer meer in staat zijn zelfstandig te wonen kan inhouden dat ze afscheid zullen moeten nemen van hun vertrouwde woonomgeving. Ook dit kan als een hevige verlieservaring beleefd worden. De opname in een instelling is dan een existentieel verlies wat raakt aan hun identiteit, aan wie ze als mens zijn. De zwaarte en beleving van het verlies kan heel divers zijn en afhankelijk van de situatie voor de ene oudere meer impact hebben dan voor een ander.

Oorlogsgetroffenen maken een groot deel uit van de Indische ouderen populatie. Onderzoeken hebben aangetoond dat de weerbaarheid en zelfredzaamheid van oudere oorlogsgetroffenen relatief zwak is. Wanneer de draagkracht vermindert zal het oorlogsverleden, dat altijd sluimerend op de achtergrond aanwezig is, meer op de voorgrond kunnen treden en zich uiten in bijvoorbeeld psychische klachten wat weer een bijzonder beroep zal doen op de kennis en vaardigheden van de omgeving. Dit wordt bevestigd door onderzoek: ca. 70% van de 'kampers' heeft vroeg of laat kans op een PTSS.

Dementie en trauma

De meest gangbare opvatting en ervaring is, dat de voortschrijdende cognitieve achteruitgang bij dementie de weg vrij kan maken voor posttraumatische symptomen. Men is niet meer in staat de traumatische herinneringen te onderdrukken, hetgeen kan resulteren in heftige uitbarstingen van emoties, woede en angst. Er zijn ook theorieën, die langdurig onderdrukte heftige trauma's duiden als mogelijke oorzaken van dementie. Het feit dat men moeilijk over deze levenservaringen kan praten en dat in het verleden ook niet tegen kinderen en familie heeft gedaan, bemoeilijkt het anticiperen hierop in de zorg. De ervaring leert bv. dat het beter is om deze alleen in de ochtend ter sprake brengen, zodat

er nog tijd is om het weer los te laten voor de nacht. Gelukkig wordt op meerdere plaatsen in Nederland door middel van zorgprogramma's en zorgpaden of anderszins aandacht besteed aan de cultuurspecifieke opvang, begeleiding en behandeling van Indische ouderen met dementie.

De Arq Psychotrauma Expert Groep waar ook Pelita bij aangesloten is, is een groep van instellingen en organisaties die zich bezig houdt met de gevolgen van schokkende gebeurtenissen en psychotrauma.

Voor meer informatie: www.arg.org en <http://www.pelita.nl/pelita-algemeen/maatschappelijk-werk.html>

Deskundigheidsbevordering

In het kennisnetwerk Djalan Pienter wordt deskundige cultuurspecifieke zorg aan Molukse en Indische ouderen, zowel in intramurale als in extramurale settings, verspreid en geborgd. Zie: <http://www.djalanpienter.nl/>

Djalan Pienter biedt producten en diensten aan die bijdragen aan een betere kwaliteit en klantgerichtheid van zorg en welzijn aan Indische en Molukse ouderen. Kijk voor een eerste indruk naar de voorlichtingsfilm 'De kracht van Djalan Pienter' via deze link:

<https://youtu.be/-hYdeDVt8aA>

Interessante websites

www.indischhistorisch.nl

<http://www.historien.nl/van-nederlands-indie-tot-indonesie/>

<https://indisch4ever.nu/>

<http://indischherinneringscentrum.nl/>

<http://www.indieinoorlog.nl/oorloginindie/oorloginindie/elements/links/links.jsp#.WnpDA3le7IU>

<https://www.verzetsmuseum.org/museum/nl/exposities/nederlands-indie>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Indische_Nederlanders

www.bronbeek.nl

www.bersamakuat.nl

Bijlage 1

Handreikingen in de omgang (zeker bij de eerste en tweede generatie)

Do's & Don't 's

- a. spreek altijd iemand met "u" aan en noem haar/hem nooit bij de voornaam, ook al wordt je dat gevraagd
- b. beperk jezelf met "ik" te zeggen
- c. spreek altijd met twee woorden
- d. aai nooit spontaan iemands hoofd en wil je het kammen, vraag eerst toestemming
- e. geef alles met rechts, verontschuldig je als het niet anders kan met links en zeg erbij: "Het spijt me dat het de linker hand is maar deze is wel gewassen, hoor!"
- f. wanneer je bijv. in je eigen gezicht wrijft / haar schikt of moet hoesten of niezen, doe het

- met de linkerhand
- g. wanneer je een arm of been optilt, of een ander lichaamsdeel gaat aanraken, kondig dat altijd van te voren aan
 - h. reik altijd kopjes, borden of bestek met de rechter hand aan en het bestek bij het heft
 - i. bij het neerleggen van een mes de punt nooit naar voren gericht
 - j. wanneer iets op de grond is gevallen gaat het naar de afwas
 - k. idem geldt voor etenswaren, gooi het weg
 - l. wanneer je bukt, ga door de knieën en nooit met je achterwerk naar iemand toe
 - m. nooit je voetzolen aan de ander tonen, als het niet anders kan, verontschuldigt je j
 - n. probeer niet te humoristisch of te amicaal te zijn, veelal slaat dat niet aan of wordt het niet begrepen
 - o. vraag altijd of je aangeboden hulp bevalt; want als dat niet het geval is zal men het zelden zelf aangeven.

Je gedragen

- a. het uiterlijk voorkomen: beschaafdheid, bescheidenheid en ingetogenheid
- b. gedrag om te voorkomen iemand te kwetsen of zelf gekwetst worden
- c. voorkomen van gezichtsverlies:
 - niet op de voorgrond treden
 - niet de aandacht opeisen
 - alleen deelverantwoordelijkheden aangaan en zo min mogelijk eindverantwoordelijkheid willen dragen (aansprakelijkheid)
 - weinig een eigen mening weergeven
 - niet openlijk een oordeel uitspreken
 - zich veelal in de wij-vorm uiten
- d. humor uiten, gedragen door de groep
- e. gastvrijheid tonen, de ander onthalen, geschenkjes geven (oleh-oleh)
- f. positieve, uiterlijke kenmerken benadrukken door bijv. luxe kleding of goederen
- g. solidariteit, harmonie en eenheid verkiezen boven eigen eer
- h. respect voor ieders eigenheid, privacy en autonomie
- i. niet met de vinger naar iemand wijzen, zeker niet iemand wenken (naar je toehalen)
- j. vrees uiten en rituelen uitvoeren om onheil te voorkomen
- k. woorden beklemtonen op het juiste moment, anders is het verwarrend (zie l.) of ongepast
- l. non-verbale communicatie:
 - veelbetekenend zwijgen
 - iets langer kijken of wegstaren
 - niet lang in de ogen kijken, zeker niet bij een oudere
 - stopwoordjes plaatsen of klanken uiten
 - beklemtonen zonder het onderwerp zelf te benoemen of aan te snijden
 - als groep zich zekerder voelen er ernaar gedragen
 - diegene die zich in de kongsi niet aan de code houdt wordt verstoten (gebrouilleerde families)
- m. trots en ijdelheid uitstralen en tegelijk alles ervoor doen om de vuile was binnen te houden
- n. de wijze waarop men zich presenteert is vaak belangrijker dan de inhoud
- o. koloniale trekjes: Indische Nederlanders en de zogenaamde totoks die opgegroeid zijn met bedienden kunnen bij het ouder worden regressiegedrag vertonen en hulpverleners beschouwen als bedienden die ze vervolgens commanderen.
- p. iets anders (be)noemen om het (gevoelige) onderwerp te omzeilen

Communicatie

Een 'ja' hoeft niet altijd een 'ja' te zijn; een 'ja' kan ook een 'nee' zijn. Botweg "nee" zeggen wordt als grof beschouwd (kasar). Behalve als je iets aangeboden krijgt, dan is meteen "ja" zeggen ook niet goed. Indische mensen maken typische geluidjes om hun instemming te laten blijken. En de Nederlandse taal wordt soms doorspekt met Maleise woorden en uitroepen om meer kracht bij te zetten aan het gesprek. . Het wordt niet als netjes beschouwd om te wijzen. Over het algemeen wordt niet snel over gevoelens gesproken.